

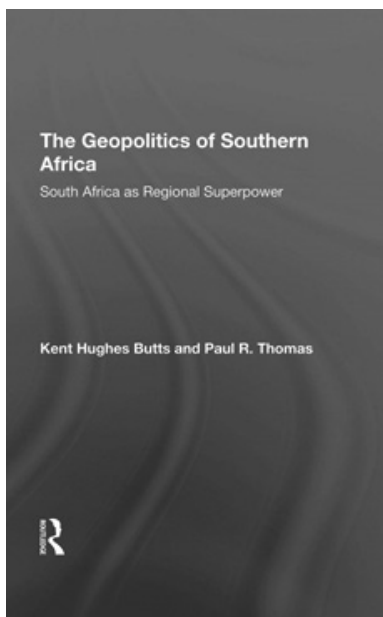
DÉL-AFRIKA GEOPOLITIKÁJA. A DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG MINT REGIONÁLIS SZUPERHATALOM

ÍRTA: CSABAI BENCE MÁTÉ

Afrika kontinensére ma egyrészt mint a világot ásványkincsekkel, nemesfémekkel és egyéb erőforrásokkal ellátó világrészre tekinthetünk, másrészt országai a világgazdaság egyre fontosabb résztvevői. A globális gazdasági és politikai vérkeringésbe bekapcsolódó afrikai országok túlnyomó része ugyan gyarmati sorból emelkedett ki, de mára már önálló gazdasággal és politikai rendszerrel rendelkező államalakulatnak számítanak. A több évtizedes, néhol több évszázados gyarmati lét örökségét azonban kevesen tudták teljesen maguk mögött hagyni. Ezen elmaradottság, gazdasági vagy politikai fejletlenség, vagy éppenséggel a volt gyarmattartó országoktól, szomszédoktól való függőségek kialakulásának története, történelmi jelentősége különösképpen fontos lehet azok számára, akik a „fekete kontinens” országainak geopolitikai helyzetét kívánják megérteni. Ebben segít számunkra Kent Hughes Butts és Paul R. Thomas „*The Geopolitics of Southern Africa: South Africa as Regional Superpower*” című könyve, amely – ahogyan arra a könyv címe is utal – a Dél-afrikai Köztársaságot (a továbbiakban: DaK vagy Köztársaság) fókuszba helyezve mutatja be az olvasó számára a kontinens déli részén zajló geopolitikai folyamatok alakulását.

A könyv először 1986-ban került publikálásra, így annak tartalma a dél-afrikai térség akkori helyzetét mutatja be, középpontban a DaK-kal. A szerzőpáros a könyvet hét különálló fejezetre osztotta, amely fejezetek mélyrehatóan írják le az ország politikai és gazdasági berendezkedését, a térségre gyakorolt geopolitikai hatását, valamint az akkori világrendszerben elfoglalt helyét, bemutatva a környező országokra gyakorolt hatását. A könyv a maga kétszáz oldalával egy könnyed olvasmánynak számít, amelyet a téma iránt érdeklődő olvasó egy hétvége alatt kényelmesen elolvashat.

Az első fejezetben (*Geopolitical Focus on Southern Africa – Dél-Afrika geopolitikai fókuszban*) a szerzők lényegében előrevetítik azokat a kulcsfontosságú területeket, amelyeken keresztül az ország geopolitikai helyzetét kívánják a továbbiakban bemutatni. Ilyen például a DaK akkori intézményesített rasszizmusra épülő apartheid rendszere, amely nem csak belső feszültséget okozott, hanem a világ egyes országaitól (USA, Egyesült Királyság) jövő jelentős külső nyomást is előidézett; a DaK hegemoniája a régióban, amelyet egyszerre tartott fent gazdasági, politikai és

Kent Hughes Butts and Paul R. Thomas:

The Geopolitics of Southern Africa: South Africa as Regional Superpower.

Routledge, New York. 2019.1

katonai eszközökkel; a gazdasági egymásrautaltság, amely lokális és globális szinten is jelen volt az ország által termelt nyersanyagokon keresztül, valamint a geopolitikai fókusz, ami az előző témák egyes részelemeit felhasználva összesíti az országnak az akkori világban elfoglalt helyét.

A második fejezet (*Economic Interdependence – Gazdasági egymásrautaltság*) foglalkozik a dél-afrikai régió országai egymásrautaltságának témakörével, amelyben a DaK nem csak központi szerepet kap, de a térség hatalmi központjaként jelenik meg. A gyarmati múlttal rendelkező, döntőrészt szovjet és kínai befolyás alatt álló dél-afrikai országok magas adóssága, valamint mezőgazdasági termelésük csökkenése miatt behozatalra kényszerültek az 1970-es és 1980-as években (32. o.). Elmaradott és egyéb okokból korlátozottan használható infrastruktúrájuk miatt (különösen a tengerparttal nem rendelkező államok, mint Botswana, Zambia, Zimbabwe, Malawi, Lesotho, Szváziföld) rákényszerültek arra, hogy a jóval fejlettebb és versenyképes DaK infrastruktúráját használva tudjanak exportálni és importálni (35–40.o.). A tengerparttal rendelkező fekete országok (Zaire – a mai Kongói Demokratikus Köztársaság –, Angola, Namíbia, Mozambik) kikötői (Matadi, Lobito, Maputo, Beira, Dar es Salaam) alacsony fejlettségükből adódó hatékonytalanságuk miatt arra kényszerítették ezen államok kormányait, hogy a fejlett DaK kikötőit igénybe véve kiszolgáltassák magukat a Köztársaságnak. Hasonló volt a helyzet a szárazföldi szállítás esetében is: a vasútvonalak gerillaakciók miatt vagy elhanyagoltságukból adódóan nem voltak képesek áruszállításra, így ebben az esetben is a DaK-ra kellett, hogy támaszkodjanak. Bár az országok kormányai törekedtek rá, hogy minimalizálják gazdasági (és így politikai) függőségüket déli szomszédjuktól, erre önerejükből nem voltak képesek.

A DaK nem csak regionálisan, de globálisan is stratégiai szerepet igyekezett betölteni a területén kibányászott nemes fémeken és nyersanyagokon (króm, mangán, kobalt, platina) keresztül, melyek a nagyhatalmak bizonyos iparágai működtetéséhez elengedhetetlenek (voltak). Így bár a nyugati országok, legfőképp az USA, az apartheid rendszerre hivatkozva szankciókat helyeztek kilátásba, nyersanyagfüggőségük miatt a szankciók bevezetésének terve elodázódott. (53. o.).

A harmadik fejezetben (*Pluralism: The Domestic Challenge – Pluralizmus: hazai kihívás*) a szerzők kitérnek a DaK politikai és társadalmi pluralizmusának kihívásaira az apartheid időszakában. A kormány stabilitását belső társadalmi konfliktusok fenyegették, amelyek különböző etnikai, nyelvi és kulturális csoportok közötti megosztottságból fakadtak. Az országot irányító fehér kisebbség kezdetben a többi társadalmi csoportok között kialakuló konfliktust használta ki, amelyet 1948-ban a Nemzeti Párt hatalomra kerülését követően erősített meg egyéb törvényekkel, így létrehozva az elhíresült apartheid rendszert.

Ezen kialakult politikai rendszer megértéséhez az írók egészen a holland telepesek megjelenéséig mennek vissza (80. o.), amely során kitérnek azok afrikaaner identitásának kialakulásához, a területen létrejövő állam(ok) alapításához, majd pedig a brit gyarmati lét viszonyosságaihoz, amelyet több függetlenedési törekvés is követett. A szerzők megállapítása szerint a DaK-ot vezető fehér kisebbség, az európai telepesek leszármazottjainak történelme során folyamatosan a túléléséért küzdött. A bennük kollektíven kialakult fennmaradási ösztön így arra készíteti őket, hogy rájuk potenciális veszélyt jelentő egyéb etnikai és vallási csoportokkal szemben minden eszközt megragadjanak ahhoz, hogy fennmaradásukat biztosítsák (81. o.).

Ezek után a szerzők kitérnek az akkori aktuálpolitikai problémákra: a kormány számára nehézséget okozó fekete mozgalmakra (Afrikai Nemzeti Kongresszus, Inkatha Mozgalom stb.), és a gazdasági nehézségekre, amelyek megingatták a kormány stabilitását. Válaszul a kormány további alkotmányos reformokat kezdeményezett (90. o.), amelyek célja a színesbőrű és ázsiai közösségek bizonyos politikai jogköreinek kiszélesítése volt, miközben a fekete többség továbbra is kirekesztve maradt – egyfajta „oszd meg és uralkodj” elvet követve. Ezen reformok azonban nem megerősítették, hanem még inkább aláásták a kormány legitimitását (91. o.).

Az ezt követő negyedik fejezet (*New Buffer States: South Africa's Regional Policy – Új pufferállamok: A Dél-afrikai Köztársaság regionális politikája*) a második fejezetben már említett, a DaK központú geopolitikai helyzetnek szentel nagyobb figyelmet. A Köztársaság mint a fekete kontinens egyetlen olyan országa, amelyet fehér kisebbség irányít, joggal tarthatott az államalakulatát ezért megvető szomszédos fekete országoktól. Ezen, az ország számára potenciálisan veszélyes államokat (legfőképpen Zimbabwét, Mozambikot és Angolát) a fentiekben már említett politikai, gazdasági, valamint katonai úton kívánta destabilizálni, egyfajta „pufferállamokat” létrehozva maga körül. A DaK elsősorban a régió gazdasági infrastruktúrája (vízi és szárazföldi) feletti monopolhelyzetét kihasználva igyekezett aránytalan függőségi viszonyba helyezni szomszédait. Bár a fekete országok törekedtek a DaK hegemoniájának megtörésére, amelynek eszközéül 1980-ban létrehozták

laza politikai együttműködésen alapuló „Dél-afrikai Fejlődés Koordinációs Konferenciát” (SADCC), a Köztársaság gazdasági ereje továbbra is domináns maradt (101. o.). A régió fekete országai jelentős mértékben függtek a DaK-tól munkahelyek, technológia és ipari termékek szempontjából.

A Dél-afrikai Köztársaság destabilizációs politikája a gazdasági függőség kialakítása mellett katonai-stratégiai beavatkozásokat is jelentett, amelyet a DaK az Izrael közel-keleti térségben használt stratégiáját követve alakított ki (102. o.). Angolában katonailag támogatta a Szovjetunió és Kuba által pártfogolt MPLA kormány ellen harcoló UNITA-felkelőket, ugyanígy Mozambikban az MNR mozgalmat a marxista FRELIMO kormány ellen, valamint a Robert Mugabe által vezetett, gazdasági nehézségekkel küszködő zimbabwei kormányt gazdasági szankciókkal sújtva (exportkorlátozások, munkaerő visszaküldése) próbálta gyengíteni (106–107. o.).

A következő, ötödik fejezet (*South Africa's Mining Industry: Mainstay of the Economy – A Dél-afrikai Köztársaság bányaipara: a gazdaság támasza*) a DaK bányaiparának jelentőségét tárja fel, amely az ország gazdaságának egyik fő pillére (volt). Részletekbe menően tárgyalja a főbb ásványkincsek kitermelését, az ezzel foglalkozó vállalatok struktúráját, valamint az ezekhez köthető politikai és gazdasági kihívásokat. Ebben az időszakban a DaK gazdasági növekedése megtorpant, nőtt az infláció és csökkentek a külföldi befektetések. Ezt az arany világpiaci árának csökkenése tovább súlyosbította (az arany az ország teljes exportbevételének az 50%-át tette ki), ami, a DaK pénznemének, a *rand*nak a leértékelődéséhez vezetett (123. o.). Ez egyszerre jelentett belső és külső veszélyt a hatalomra nézve. Az apartheid rendszer fenntartása ugyanis jelentős költségekkel járt, amely során a hatalomnak szüksége volt a hadsereg folyamatos aktív fenntartására és a fekete lakosság számára kialakított ún. „*homeland*” (124. o.) területek támogatására. A bányászathoz köthető területek egyszerre voltak szabályozva az állam, és a magánszektor által. Az iparág javarészt az olcsó fekete munkaerőre támaszkodott, amelynek túlnyomó részét a külföldi vendégmunkások jelentették (141. o.). A kormány és a fekete csoportok közötti konfliktus itt is felütötte a fejét, amely során a szakszervezetek – melyek közül a National Union of Mineworkers (NUM) emelkedett ki – egyre nagyobb erőt képviselve harcoltak a fekete munkások jogaiért (145. o.). Ennek nyomán a kormány olyan munkaügyi reformokat hajtott végre, amelyek lehetővé tették fekete szakszervezetek létrehozását, a dolgozók munkakörülményeinek és javadalmazásuk mértékének javulását. A fejezet utolsó szakaszában a szerzők bemutatják az ország energetikai és transzport szektorainak fontosabb elemeit. Bemutatásra kerülnek az áramellátáshoz szükséges nyersanyagok (szén, atom, víz), valamint az energiaszolgáltatásért felelős állami cég, az ESCOM is, amely akkortájt költség- és beruházási nehézségekkel küszködött. (149. o.) Bár az ország üzemanyag-ellátása könnyen korrigálható lett volna egy bizonyos szintetikus üzemanyag, a sasol révén, a Dél-afrikai Köztársaságot sújtó embargók miatt az állam nehezen jutott kőolajhoz (153–154. o.).

Az utolsó előtti, hatodik fejezet (*Sanctions: A Double-edged Sword – Szankciók: kétélű kard*) az előző témakört záró problémakör, a DaK-ot sújtó szankciók hatékonyságát és következményeit elemzi, különös tekintettel az apartheid rendszerre.

A szankciókat a fejezet címével megegyezően „*kétélű kard*” -ként írja le, utalva a szankciók azon természetére, mely szerint azok a legtöbb esetben nem csak az általuk célzott országra gyakorolnak hatást, de az azokat alkalmazókra is.

A szerzők ismételten kiemelik a DaK világgazdasági szerepét, mint a nyugati világ számára szinte nélkülözhetetlen kereskedelmi partnert, amelyet a fentiekben már említett ásványkincsek (arany, platina, króm) jelentős mértékű exportálásának köszönhet(ett). A DaK ellen kilátásba helyezett szankciók hatékonysága azonban megkérdőjelezhető volt. Ezt a szerzőpáros azzal támasztja alá, hogy a nyugati világ szereplői egyáltalán nem egységesen léptek fel a Köztársaság ellen, ez pedig jelentősen csökkentheti a szankciók sikerességét (166. o.). Itt rámutatnak Rodézia (a mai Zimbabwe) példájára, ahol a szankciók nem hoztak azonnali eredményeket. Az országot 15 évig folyamatosan sújtották a szankciók, mire végül a kormány lemondott (168. o.). Ahogyan a szerzők is rámutatnak, a szankciókat bevető államok nagyban függtek a DaK által kitermelt ásványkincsektől és nemesfémektől, így maguk a szankciók életbe léptetésének szükségessége is kérdésessé vált (186. o.). Ezt az is alátámasztotta továbbá, hogy míg a DaK valamelyest kompenzálni tudta a szankciók által okozott károkat a gazdaságában, a további szankciók legnagyobb vesztese a domesztikált és külföldi fekete munkaerő lett volna – az utóbbin keresztül továbbá a szomszédos afrikai országok is (188. o.).

A könyv záró fejezeteként a hetedik fejezet (*Policies with Promise – Ígéretes politikák*) egyszerre foglalja össze az előző fejezetek tartalmát, valamint tér ki arra, hogy a nyugati világ leghatalmasabb szereplőjeként az Egyesült Államoknak milyen politikát kellene folytatnia a DaK-kal szemben ahhoz, hogy az általa kívánt eredmények megvalósuljanak. Ez legfőképpen a DaK politikai rendszerének reformját, az apartheid rendszer megszüntetését, valamint a dél-afrikai térségben lévő, a DaK-nak kiszolgáltatott államok függetlenedését jelentette. Ezt a könyv írói szerint az USA leghatékonyabban szankciók helyett a régiót segítő gazdasági fejlesztési programokkal (befektetésekkel) tudná elérni, amely során a fekete-afrikai országok egyre jobban tudnának függetlenedni a DaK által kialakított gazdasági függőségi rendszertől (222. o.). A nyugat támogatásával elérhető lett volna egy hosszútávú politikai és gazdasági átalakulás, amely során az apartheid rendszer is megszüntethetővé vált volna (223. o.).

Bár a mű részletesen, ábrákkal és kimutatásokkal tarkítva mutatja be az olvasó számára a dél-afrikai térséget, középpontban a Dél-afrikai Köztársasággal és a szomszédos országokkal, ugyanakkor a szerzők több alkalommal is – esetenként szükségtelenül – újraismétlik az előző fejezetben leírtakat. Ez, habár emlékeztető jelleggel bírhat, véleményem szerint teljesen mellőzhető lett volna, ezzel egy letisztultabb strukturáltságot biztosítva a műnek. ✱

Jegyzet

- 1 Az általam olvasott könyv példánya egy reprint, amelyet a *Routledge* kiadó publikált 2019-ben. A könyv eredetileg 1986-ban jelent meg a *Westview Press* gondozásában.